

**ČES  
KO  
SLO  
VEN  
SKO**

**VÝBER  
Z TEXTOV**

**TOMÁŠ GÁLIS**

**OD MASARYKA PO ČAPUTOVŮ**



# OBJAVOVAL HRANICE

Nikto v redakcii nepodpichoval s takou dôstojnosťou ako on. Usmiaty od ucha k uchu a súčasne s vážnymi a akosi spomaľenými pohybmi veľkých rúk. Rovnako aj písal. S nadhľadom, iróniou, bez snahy o dráždenie emócií, a pritom stále veľmi živo a zrozumiteľne.

Tomáš Gális bol novinár, ktorý kládol dôležité otázky a písal texty, ktoré prežili krátky život novín, keď nie je nič staršie ako včerajšie vydanie.

Redakcia je ako malý vesmír na zemi. Je to spoločenstvo ľudí, ktorí sú rôzni, ale spája ich práca, a keďže sú to novinári, aj vášeň pre správy a svet okolo nás. V našej redakcii bol Tomáš ten, kto si zachovával odstup. Dokázal zostať pokojný aj vo vypätých situáciách a k tomu mal ten typ humoru, ktorému sa aj na Slovensku hovorí anglický.

Vyštudoval sociológiu a potom začal pracovať v redakcii Hospodárskych novín. Bol jedným zo zakladajúcich členov .týždňa a odtiaľ prestúpil do denníka SME. Vtedy sme sa stali kolegami. Je to viac ako pätnásť rokov.

Smial sa mi a niekedy sa možno aj trochu hneval, že ho máme v redakcii ako svojho konzervatívca. Opakoval, že u nás napĺňa povinnú kvótu.

Tomáš bol konzervatívcom v tom najlepšom význame slova. Napríklad aj v tom, že zmeny, ktoré sme robili, najdlhšie spochybňoval a opakovane ma usvedčil, že nie sú nevyhnutné, ale iba podlieham módnemu trendu, ktorý pominie.

Z každej cesty sa vracal s historickou mapou alebo s atlasom, ktoré zbieral. Keď hovoril o nich, prisahal by som, že nevedel skrýť dychtivosť a vzrušenie, ktoré pri písaní o politike tak prirodzene potláčal.

Jeho systematický a vedecký prístup, ktorý sa prejavoval v láske k mapám, z neho robil redakčného historika moderného Slovenska. Celkom isto nebol najstarší, ale mal naštudované a utriedené aj najmenšie detaily politického diania posledných desaťročí.

Tomáš bol neúnavný. Nevzdával sa. Bolo to tak pri jeho zdravotných problémoch, ktoré sa s ním ťahali roky, ale aj pri písaní. Popri písaní newsfiltrov, komentárov či prekladaní esejí od najlepších svetových autorov mal trpezlivosť písať knihy.

Ale pozor, aby to nevyznelo, že bol nejaký spomalený starosvetový človek, ktorý smúti za starými dobrými časmi.

Tomáš bol prvý a vlastne aj jediný človek, ktorého poznám, ktorý svoje texty nepísal, ale diktoval do svojho telefónu. Využíval tak chvíle v nemocnici, ale časom sa to stalo jeho štýlom bez ohľadu na okolnosti. Takto aj prekladal. Na jednom mobile mal text v angličtine, do druhého priamo diktoval zeditovaný preklad. Robil to skôr, ako to dokázala umelá inteligencia.

Keď sme sa rozprávali o politike, usmieval sa a často povedal, že toto tu už bolo. Vzápätí pridal konkrétnu historiku. Raz z čias prvej republiky, inokedy z mečiarovských rokov. Dôležité je, že to vedel dostať aj do textov.

Tomáš Gális nepísal učebnice dejepisu ani zemepisu. Bol novinár. Jeho texty sú pútavé, ponúkajú súvislosti a detaily. Fascinovali ho mapy a hranice a najviac tie, ktoré sa strácali a znovu vynárali. Tomáš ich objavoval pre nás, preto sú jeho texty aktuálne aj po rokoch.

Matúš Kostolný  
šéfredaktor Denníka N



17. OKTÓBRA 2018, DENNÍK N

# AKO VZNIKALI HRANICE ČESKOSLOVENSKA? NOVÝ ŠTÁT MOHOL MAŤ RÔZNE PODOBY

Pred 100 rokmi nakreslili, ako má vyzerať Československo a ako s malými zmenami dodnes vyzerať Slovensko. Zakladatelia Československa nemuseli hranice len nakresliť, ale aj vybojovať.

Čo si predstavíte, keď sa povie Slovensko? Môžu to byť ľudia, ich kultúra, dominantný jazyk či príroda. No predovšetkým ide o územie, kde títo ľudia žijú. A nech to dnes znie akokoľvek nepokrokovovo, ide o územie v rámci určitých hraníc.

Hranice si môžeme pozrieť na mape, ale stále existujú aj v realite. Sú vyznačené starými hraničnými kameňmi a hrdzavejúcimi tabuľami. Pri ceste do zahraničia prechádzame popri chátrajúcich colných budovách, ktoré však môžu v budúcnosti opäť ožiť. A slovensko-ukrajinskej hranice, ktorá je zároveň aj vonkajšou hranicou schengenského priestoru, sa dá doslova dotknúť.

Tieto viac či menej viditeľné, no svojimi dôsledkami stále skutočné čiary oddeľujú naše zákonodarstvo od legislatívy

našich susedov. Odtiaľto potiaľto siahajú právomoci našich orgánov, ďalej už naše ministerstvá či stavebné úrady nemajú čo zasahovať. Keby to robili, narúšali by suverenitu susedných krajín. A keby si chcel nejaký iný štát kus nášho územia privlastniť, protestovali by sme proti narušeniu územnej celistvosti.

Keď sa presunieme o storočie späť, do čias vzniku Československa, uvidíme, že tieto princípy platili aj v roku 1918. Zistíme, že existujúce štátne útvary si svoje právomoci i územie žiarlivo strážili, a to aj za cenu ozbrojeného konfliktu.

A uvidíme tiež, že to, čo dnes voláme Slovenskom, bolo možné rozoznať len čiastočne. Na západe a severe boli stáročné hranice, ktoré s drobnými úpravami poznáme dodnes, no na juhu a východe nič podobné neexistovalo. Z hľadiska zakladateľov Československa ich bolo treba nielen nezáväzne načrtnúť na mape, ale hlavne vybojovať.

## **ČESKÉ ÚZEMIE, NEČESKÉ OBYVATEĽSTVO**

O aký problém šlo, bolo vidieť dokonca aj na západe nového štátu, kde boli hranice starobylého Českého kráľovstva dané (samozrejme, nie na sto percent) už od stredoveku.

Už deň po vyhlásení samostatného Československa vyhlásili predstavitelia českých Nemcov, ktorých v tom čase boli až tri milióny, vlastnú provinciu Nemecké Čechy s vlastnou vládou sídliacou v Liberci. Toto územie malo podľa ich mienky zotrvať vo zväzku so zvyškovým Rakúskom, ktoré sa neskôr malo spojiť do jedného celku s Nemeckom.

Veľmi rýchlo vznikli aj iné pohraničné provincie – Český les, Nemecká južná Morava a Sudety –, ktorých predstavitelia žiadali to isté.

A nešlo len o ľudí nemeckej národnosti: ani Poliaci v Sliezsku nechceli byť súčasťou nového štátu, ale ráťali s pripojením k obnovenému Poľsku.

Kým obsadenie po nemecky hovoriacich území šlo pomerne ľahko (o mesiac začala provincie obsadzovať československá armáda a koncom roku 1918 ich už pražské úrady spravovali úplne), situácia na hranici s Poľskom bola oveľa dramatickejšia. Poliaci obsadili oblasti v okolí Těšína a Karvinej už 31. októbra 1918, argumentujúc tak ako Nemci právom miestneho obyvateľstva na sebaurčenie. Naopak, pražská vláda hovorila o historickej hranici a nutnosti dopravného spojenia so Slovenskom, pretože jediná vtedy existujúca trať z Bohumína do Žiliny viedla cez Těšín. V januári 1919 nasledovala sedemdnová vojna, dohodovými mocnosťami vynútené prímerie a nakoniec v lete 1920 arbitráž o rozdelení sporného územia.

Lenže ani to nebol definitívny koniec, pretože ako sa ukázalo po Mníchovskej dohode, Poliaci (podobne ako Nemci a Maďari) na „svoje“ regióny nezabudli, využili vtedajšiu slabosť Prahy a násilne ich obsadili.

## **SLOVENSKÍ MAĎARI**

Svoju predstavu, ako by mala vôbec nová republika vyzeráť, predstavil neskorší prezident Tomáš Garrigue Masaryk v roku 1916. Navrhol, aby do nej okrem českých a moravských území patrila aj časť územia, na ktorom žili Lužickí Srbi a ktoré sa dnes nachádza v Sasku a Brandenbursku, a taktiež severná oblasť Uhorska osídlená predovšetkým Slovákmi.

To prvé sa pre odpor Nemecka, ale aj dohodových mocností nepodarilo, to druhé nakoniec áno. Lenže kde presne to Slovensko vlastne ležalo? V Turci to bolo jasné. Patril však na Slovensko aj národnostne zmiešaný slovensko-

-nemecko-maďarský Prešporok? Či dokonca jasne maďarské Komárno?

„Všeobecným problémom pri rozpade mnohonárodnostných štátov nie je ani tak právo národa na sebaurčenie a na vytvorenie vlastného štátu, ako skôr právo občanov, ktorí v novom štáte žiť nechcú, na zotrvanie v štáte pôvodnom,“ napísal historik Jan Rychlík.

V prípade trištvрте milióna Maďarov v prvej ČSR to platilo na sto percent. Napokon, aj po storočí na národnostných mapách nášho regiónu vidno, že Maďari nežijú len na území dnešného Maďarska, ale obývajú súvislé územia všetkých okolitých štátov.

## **NEJDE TO DOBROVOLNE, PÔJDE TO NÁSILNE**

Keď vojaci československej vlastibrany obsadili prvého novembra 1918 Holíč, vo viacerých oblastiach Slovenska sa už starý uhorský správny aparát rozkladal. Niekdajší župani a úradníci utiekli a moc za pomoci gárd preberali miestne odbočky Slovenskej národnej rady.

O dva dni neskôr vydala národná rada výzvu obyvateľstvu, aby sa podrobilo jej príkazom. Lenže takzvaný Ohlas nezískal na väčšej časti dnešného Slovenska žiadny ohlas. Martinská Slovenská národná rada si nedokázala podriaadiť dokonca ani celé etnicky slovenské územie. Zistila, že bez pomoci z Prahy nie je schopná vykonávať na Slovensku žiadnu moc.

Prebratie moci komplikoval aj fakt, že na tomto území zároveň vznikali nové maďarské inštitúcie, ktoré pomáhali udržať integritu Uhorska. Maďarské obyvateľstvo nevidelo dôvod, prečo by malo patriť do nového, a nie do svojho národného štátu, ktorý práve trhal zväzok s Rakúskom. A k tomu všetkému pribudol pokus o rozkol v samotnej slovenskej reprezentácii. Začiatkom novembra totiž v Prešove vznikla

Východoslovenská národná rada, ktorá 11. decembra vyhlásila v Košiciach promaďarskú Slovenskú ľudovú republiku. Pražskej vláde tak nezostávalo nič iné, než obísť Slovenskú národnú radu, riadiť všetko zhora a územie najprv obsadiť vojensky.

## KONIEC PRVÉHO OHROZENIA

Vynechajme však veľmi zaujímavú postavu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára, jeho právomoci či príchod úradníkov z českých zemí a pozrime sa aspoň na najdôležitejšie udalosti, ktoré ovplyvnili podobu územia Slovenska do dnešných dní.

Od spomínaného obsadenia Holíča vojaci i četníci obsadzovali Záhorie. Už 7. novembra ovládli Trnavu. Tam však rýchlo prišli aj maďarské jednotky, ktoré rýchlo obsadili aj Považie, Spiš, stredoslovenské mestá i Košice.

Pri obsadzovaní bolo dôležité zriadenie veliteľstva československých vojsk na Slovensku najprv so sídlom v Uherskom Hradišti, neskôr v Žiline. Do 12. decembra 1918 tieto vojská obsadili územie po líniu Devínske Jazero, Pezinok, Sereď, Nitra, Žilina a Čadca.

O týždeň neskôr pribudlo k tomuto teritóriu aj horné Považie a časť Spiša. A tu sa vyskytol iný problém, pretože podobne ako v Těšínsku aj na túto oblasť si robili nárok Poliaci, ktorí na Spiš vyslali vojsko. Tento spor však netrval dlho a skončil sa dohodou na demarkačnej čiare.

Do konca revolučného roku boli československé Zvolen, Banská Bystrica aj Orava a nakoniec aj Prešov a Košice, ktorých obsadenie sa podarilo 28., respektíve 29. decembra.

Ani to však ešte nebol koniec, pretože najjužnejšie časti dnešného Slovenska vrátane súčasného hlavného mesta mala stále pod kontrolou budapeštianska vláda.

O začlenení Bratislavy (tento názov získala v máji 1919) do novej republiky rozhodlo dohodové velenie ešte 20. decembra 1918 a československé vojsko ju obsadilo 1. januára 1919. Z vojenského hľadiska nešlo o veľký problém, no maďarské a nemecké obyvateľstvo nové pomery odmietalo, čoho dôkazom bol napríklad februárový štrajk železničiarov, poštarov, pracovníkov elektrární i ďalších závodov, ktorý prebehol v čase Šrobárovho príchodu do nového hlavného mesta, ktorý mal okrem sociálnych aj politické požiadavky a ktorý si nakoniec vyžiadal osem obetí.

Do 20. januára 1919 obsadili československé vojská celé územie Slovenska až po Pichonovu líniu – demarkačnú čiaru nazvanú podľa francúzskeho ministra zahraničia. Jej západná časť kopírovala dnešnú hranicu na Dunaji a Ipli, východ bol komplikovanejší: dnešné Fiľakovo či Kráľovský Chlmec skončili vtedy za touto čiarou.

## **NIELEN PUŠKY, ALE AJ DIPLOMACIA**

Vytýčenie hraníc nových, obnovených či zmenšených štátov si nemôžeme predstavovať ako úplne svojvoľný proces, keď šlo len o to, kto si čo odtrhne. Naopak, na Parížskej mierovej konferencii, ktorá sa začala 18. januára 1919, šlo o jednu z najdôležitejších otázok. Ako ukazuje napríklad historička Margaret MacMillan, počas konferencie i pred ňou lobovali u zástupcov Dohody predstavitelia rôznych národov, z ktorých väčšina mala maximalistické predstavy narážajúce na maximalistické predstavy iných národov.

Rôzne boli aj predstavy víťazných mocností: kým Francúzi československé nároky na územie väčšinovo obývané Maďarmi podporovali, Briti a Američania nie. (Úplne všetci nakoniec zamietli koridor vedúci dnešným Burgenlandom, ktorý mal spájať ČSR a Juhosláviu.)

A treba pripomenúť aj to, že o toto územie nebojovali len Česi a Slováci, ale za všetkých treba spomenúť napríklad talianskeho generála Luigiho Piccioneho, ktorý na prelome rokov prevzal velenie nad vojenskými operáciami na tomto území.

## **DRUHÉ OHROZENIE**

Parížska konferencia bola v plnom prúde – 16. februára 1919 napríklad určila druhú demarkačnú čiaru, ktorá bola v neprospech Maďarska –, keď sa na súčasnom území Slovenska začalo bojovať znova. Maďari ignorovali výzvu, aby sa z území pririeknutých ČSR stiahli, a tak sa koncom apríla československá vláda rozhodla obsadiť územie násilím, pričom vojská niekoľkokrát prekročili aj spomínanú demarkačnú líniu.

Odveta prišla v máji, keď Maďari prešli do protiofenzívy. Za niekoľko dní zatlačili maďarské vojská československé jednotky za čiaru Komárno, Nové Zámky, Zlaté Moravce, Banská Štiavnica, Zvolen, Šafárikovo, Košice. Onedlho obsadili aj Prešov a Bardejov.

No tu treba urobiť malú odbočku. Vo februári 1919 odstúpil maďarský premiér Mihály Károlyi a v Budapešti, podobne ako krátko predtým v Mníchove a v roku 1917 v Petrohrade, sa k moci dostali komunisti. Postup maďarských vojsk na sever bol jednak pokusom o export revolúcie, ale aj pokusom obnoviť aspoň časť niekdajšieho Uhorska. Výsledkom bolo vyhlásenie Slovenskej republiky rád s centrom v Prešove, ktorá napríklad zrušila súkromné vlastníctvo či poštátnila školstvo, miestne obyvateľstvo ju však neprijalo a po odchode maďarskej Červenej armády zanikla.

Jej odchod, samozrejme, nebol dobrovoľný. Najprv zaznela výzva z Paríža, neskôr ultimátum francúzskeho generála a zároveň hlavného veliteľa československej armády Mauricea Pellého, ktorý zastavil ústup československých vojsk a dohodol

spôsob a termíny maďarského odchodu, ktorý sa skončil 4. júla. Tým sa skončilo druhé veľké ohrozenie a vtedajšie hranice sa už viac-menej zhodovali s dnešnými.

## **PETRŽALKA, ORAVA, ZAMAGURIE, PODKARPATSKÁ RUS**

Definitívna podoba prvorepublikových hraníc sa ustálila až v roku 1924. Zo slovenského hľadiska však stoja za pripomienku ešte aspoň tri udalosti.

Prvou je obsadenie bratislavského predmestia v auguste 1919. Petržalka bola dovtedy maďarská, hranica viedla stredom Dunaja a nové hlavné mesto by bolo do budúcnosti ohrozené. Československu sa však v lete podarilo dosiahnuť, že spojenecká Najvyššia vojenská rada uznala oprávnenosť požiadavky na korekciu tejto hranice a dala povolenie na obsadenie územia. Pričlenenie Petržalky neskôr potvrdila aj Trianonská mierová zmluva.

Druhou významnou udalosťou boli spory o oravské a zamagurské obce. Dvadsaťsedem z nich obsadili Poliaci podľa rozhodnutia konferencie veľvyslancov v belgickom Spa v roku 1920, za čo ČSR zostala južná časť už spomínaného Těšínska.

Tretou udalosťou bolo pripojenie Podkarpatskej Rusi k ČSR. Dňa 10. septembra 1919 to potvrdila aj saintgermainská mierová zmluva, ktorá však len uznala faktický stav, ktorý bol výsledkom rokovania pražských úradov s rusínskou menšinou v Spojených štátoch a s niekoľkými rusínskymi politikmi.

## **STABILITA NA ZÁPADO, PREŤAHOVANIE SA NA SEVERE**

Samozrejme, ani rok 1924 neznamenal definitívny koniec zmeny hraníc. Tie sa menili v roku 1938, po vojne, ale aj po rozdelení ČSFR a pre zmenu toku riek sa to stalo aj neskôr. Čo zostalo a čo sa dodnes zmenilo?

Tá najstabilnejšia hranica je na západe Slovenska. Či už oddeľovala České kráľovstvo od Uhorska, Protektorát od vojnovej Slovenskej republiky, či Českú a Slovenskú republiku, za tisíc rokov sa pohla len minimálne – napríklad v roku 1997, keď si obe krajiny vymenili osady Sidónia a U Sabotů.

Podobne je to aj so slovensko-rakúskou hranicou, i keď tam došlo v čase druhej svetovej vojny k výraznejšej zmene. Po Mníchovskej dohode v septembri 1938 boli na viac ako šesť rokov k Hitlerovej Tretej ríši, ktorej súčasťou bolo po anšluse celé Rakúsko, pripojené aj dnešné bratislavské mestské časti Petržalka a Devín.

Ešte o niečo zložitejšie to bolo s poľskou hranicou. Tá síce naďalej kopíruje stáročnú čiaru oddeľujúcu Poľsko od Uhorska, ale neplatilo a neplatí to na sto percent. Už sme spomenuli, že Poliaci si nárokovali niektoré severouhorské obce – napríklad Suchú Horu či Tatranskú Javorinu –, z ktorých napokon časť získali. No prišiel Mníchov a Viedenská arbitráž a Poľsko si niektoré zvyšné sporné obce, ale napríklad aj kysucké Skalité jednoducho vzalo. Po necelom roku sa situácia obrátila, vojnová Slovenská republika pomohla Nemcom napadnúť Poľsko, obce si vzala ona a popri nich si prisvojila napríklad aj Jablonku. Dnešnú podobu nadobudla hranica až po druhej svetovej vojne.

## NEPOKOJNÝ JUH A VÝCHOD

Nie je prekvapujúce, že najväčšie problémy sa objavili na juhu. Právne hranicu stanovila až Trianonská mierová zmluva zo 4. júna 1920. No po osemnástich rokoch bolo všetko inak. Na jeseň 1938 Maďarsko obsadilo asi pätinu slovenského územia od Senca po Kráľovský Chlmec, na ktorom žilo viac ako 860 tisíc obyvateľov. No po vojne sa toto územie stalo opäť súčasťou Československa.

Tam sa to však neskončilo a obnovené Československo nakoniec od Maďarska požadovalo aj päť ďalších obcí dunajského

predmostia: Jarovce, Rusovce, Čunovo, Rajku a Bezenye. Parížska mierová dohoda nakoniec v roku 1947 prisúdila ČSR prvé tri.

Odvtedy sa už južná hranica nepohla, až na prípady týkajúce sa zmeny toku riek: najnovšie ide o sedemnást hektárov pri Ipli.

A čo východ? Aj tam ešte pred sto rokmi fungovali staré župy, miešalo sa tam viacero etník i náboženstiev a hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou bola skôr výsledkom administratívneho rozhodnutia, než že by obe krajiny patriace do jednej republiky delila jednoznačná národnostná či geografická čiara.

Keď Maďarsko okupovalo juh Slovenska a Podkarpatskú Rus, zobralo si aj niekoľko desiatok východoslovenských obcí ako napríklad Stakčín či Sobrance. Po vojne si Sovietsky zväz na základe „dohody“ vzal celú Podkarpatskú Rus, ktorá dnes patrí Ukrajine. Spolu s tým nastala aj drobná zmena hraníc. Kým mesto Čop vtedy prestalo byť súčasťou Slovenska a ocitlo sa na východnej strane hranice, obec Lekárovce prešla za jeden rok z ČSR do ZSSR a späť. A Veľké a Malé Slemence oddeľujú dodnes závary, ploty a fotopasce, teda momentálne najviditeľnejšie fyzické objekty, ktoré pripomínajú existenciu štátnych hraníc.